

بررسی موضوع شناسانه ارزش‌های دیجیتال (۱)؛

ماهیت بیت کوین و بررسی ابعاد فقهی و اجتماعی آن

حجت الاسلام ترابی گفت: هیچ دلیل فقهی بر حرمت معامله بیت کوین وجود ندارد البته معامله باید در چهارچوب قوانین کشور صورت گیرد و روشن است که احتیاط در همه امور مستحسن است.

اشاره- حدود دوازده سال از عمر پول‌های نسل جدید «رمز ارزها» می‌گذرد، گسترش جایگاه این نوع پول در اقتصاد جهانی -که ارزش بازار تنها یک نوع آن یعنی «بیت‌کوین» فعلاً در حدود هزار میلیارد دلار است- و مورد توجه قرار گرفتن آن به عنوان وسیله تجارت و داد و ستد باعث شده است که افراد مومن پیوسته خواهان بیان حکم شرعی آن باشند، لذا به نظر می‌رسد که باید توجه بیشتری در خصوص بیان حکم شرعی قطعی آن بذل شود.

به همین جهت خبرنگار سرویس فرهنگی و اجتماعی خبرگزاری رسا در گفت و گو با حجت الاسلام مرتضی ترابی مدرس دروس خارج حوزه علمیه و عضو هیأت استفتائات دفتر آیت الله سبحانی به تبیین ارز دیجیتال پرداخت.

رسا - آیا ارز دیجیتال یا بیت کوین هویت خارجی دارد؟

بیت کوین یک نوع دارایی مالی و پول الکترونیکی مخصوص محیط اینترنت است که از تکنیک رمزگذاری و همچنین تکنولوژی هم‌تا به هم‌تا (شبکه از کامپیوترها که سرور مرکزی ندارد) و فناوری زنجیره بلوکی (فناوری خاصی که اطلاعات راجع به یک شیء را با روش خاصی که هم اصلتش محرز گشته و هم مراحل زمانی ثبت اطلاعات مربوط به آن به صورت متسلسل به صورت غیر قابل تغییر مشخص شود، ثبت نموده و در مرئی و منظر همه کاربران اینترنت قرار می‌دهد به طوری که دستکاری در آن ممکن نمی‌باشد و دفتر اطلاعات یاد شده در کامپیوتر همه اعضا داوطلب نگهداری می‌شود) در تولید واحدهای آن و نقل و انتقال استفاده شده و مدیریت معاملات و صدور پول به صورت جمعی توسط شبکه انجام می‌شود و وابستگی به هیچ بانک مرکزی یا تصمیم‌گیرنده مرکزی ندارد.

رسا - آیا انتقال ارز دیجیتال به غیر، ممکن است؟

اگر کسی یکی از این رمزها را در اختیار داشته باشد و بخواهد آن را به دیگری انتقال دهد باید رمز یاد شده را که اصالت آن توسط حاضرین در شبکه محرز است بواسطه انگشت نگاری دیجیتال خود همراه با برچسب زمان به شبکه ارسال نماید وقتی حاضرین در شبکه اصالت آن رمز را و مورد انتقال و زمان انجام انتقال را مقرر نمودند به آن اجازه الحاق به شبکه و زنجیره بلوکی را می‌دهند در نتیجه در اطلاعات زماندار متسلسل راجع به آن واحد پولی -که هر واحد آن شناسنامه دار است- یک حلقه جدید به وجود می‌آید و به این ترتیب خود دارنده اصلی یا شخص دیگر امکان ارسال مجدد آن را به دیگری نخواهد داشت.

رسا - آیا امکان دستکاری و کلاهبرداری در فروش آن ممکن است؟

چون سابقه و لاحقۀ آن رمز ارز، همراه با زمان ثبت انتقال در اختیار همه شبکه می باشد و دستکاری در آن تنها با موافقت اکثریت مطلق دارندگان شبکه و تغییر در کل سوابق میسر خواهد بود که این امر تقریباً محال است، بنابراین یک نوع دفتر ثبت اسناد و نقل انتقالات راجع به آن در محیط اینترنت وجود دارد که برای همگان مراجعه به آن و بررسی آن ممکن است و خصوصیات رمز هر «بیت‌کوین» و دارنده آن هم چون منحصر به فرد است لذا تکثیر بردار نیست و خرج دوباره آن هم با توجه به دفتر ثبت زماندار که در اختیار همه اعضای شبکه است غیر ممکن است، بر این اساس چنین رمز های که هر کدام شناسنامه دار و سابقه و لاحقۀ آن دقیقاً ثبت شده و برای همه روشن است به عنوان وسیله مبادله انتخاب شده

ر.سا- آیا مالیتی بر بیت کوین صدق می کند؟

با توجه به توضیح فوق بیت کوین رمز مشخص شناسنامه داری است که منفعت عقلانی آن وسیله مبادله، وسیله ذخیره ارزش و سنجش ارزش است که مورد قبول مردم و تجار و شرکت های زیادی واقع شده است و مالیت دارد لذا با رعایت سائر شرائط بیع خرید و فروش آن جائز می باشد و شرعاً اشکالی ندارد. چرا که مشمول اطلاعات حلیت بیع و تجارت از روی رضایت طرفین است. و استخراج آن نیز در صورت عدم منع قانونی محذور شرعی ندارد. استخراج کننده مالک آن می شود.

بررسی برخی شبهاتی که راجع به جواز خرید و فروش آن مطرح می شود:

شبهه اول:

ممکن است گفته شود یکی از شرائط صحت خرید و فروش مالیت داشتن عوضین است چنانکه شیخ انصاری ره در بیان شروط عوضین فرموده است « یشرط فی کلّ منهما کونه متموّلاً؛ لأنّ البیع لغةً: مبادلة مالٍ بمالٍ» در حالی که «بیت‌کوین» مال محسوب نمی شود.

پاسخ:

مال بر اساس آنچه که از مجموع فرمایش های و تحقیقات فقهی عظام مانند علامه در تذکره شیخ انصاری در مکاسب و مرحوم نائینی در تقریرات و مرحوم ایروانی در حاشیه مکاسب و مرحوم حکیم در نهج الفقهه و مرحوم آقای خوئی در مصباح الفقهه و مرحوم امام در کتاب البیع و دیگر بزرگان بر می آید عبارت است از چیزی که دارای ویژگی های زیر باشد:

1. منفعت عقلانی داشته باشد.

2. مورد رغبت باشد

(تذکر: رغبت غیر از منفعت است چون ممکن است چیزی مورد رغبت باشد ولی هیچگونه منفعت نداشته باشد مانند سیگار در صورتی که اثبات شود هیچ منفعتی ندارد به جهت دارا نبودن منفعت عقلانی مال نیست و طبعاً خرید و فروش آن در فرض مذکور اشکال خواهد داشت. یا چیزی که شخص به جهت علاقه شخصی به آن علاقه دارد ولی عقلاً برای آن نفعی قائل نیستند.)

3. ندرت و کمیابی نسبی داشته باشد (چیزی که فراوانی مطلق دارد مال نیست مانند هوا و نور خورشید با این که منفعت عقلائی دارد و مورد رغبت است ولی به جهت فراوانی مطلق مال نمی باشند).
4. قابل اختصاص باشد پس چیزی که قابل اختصاص به شخص یا کشور نیست مانند ستارگان و کرات آسمانی مال نمی باشد.
5. شرع منفعت اصلی آن را مورد نهی قرار نداده باشد مانند خمر یا آلات قمار که مورد نهی واقع شده است.

پس مال چیزی است که دارای منفعت عقلائی بوده مورد رغبت مردم، برخوردار از ندرت نسبی و قابل اختصاص باشد که شرع منفعت اصلی آن را مورد نهی قرار نداده است.

روشن است که تعریف فوق از مال شامل بیت کوین و سایر رمز ارزهای که مورد قبول مردم واقع شده است می شود.

چرا که دارای منفعت است و منفعت آن وسیله مبادله و وسیله ذخیره ارزش مادی و وسیله سنجش ارزش مادی شدن است چنانکه در پول های رایج فعلی (اسکناسهای که دولت ها منتشر می کنند منفعت عبارت از همین جهات است)

و همچنین مورد رغبت است و دارای ندرت نسبی است و قابل اختصاص می باشد و از شرع نیز در باره آن نهی خاصی مانند خمر وارد نشده است.

البته باید توجه داشت که منفعت در اینجا منفعت اعتباری است یعنی با اعتبار عقلاء این رمز ها دارای این ویژگی ها یعنی وسیله مبادله و وسیله ذخیره ارزش و وسیله سنجش ارزش شده اند. و منفعت ذاتی دیگری ندارند و از این جهت با اموال دیگر که منفعت ذاتی دارند فرق دارد ولی مسلم است که منفعت اعتباری هم جانشین منفعت حقیقی در مالیت می شود والا پول اسکناسی که دولت ها منتشر می کنند نیز منفعت ذاتی ندارند بلکه منفعت آن ها اعتباری است.

شبهه دوم:

ممکن است گفته شود که چون یکی از شروط صحت خرید و فروش معلومیت عوضین است و بیت کوین حقیقتش معلوم نیست لذا مشمول ادله نهی از غرر خواهد بود. و همچنین معامله بیت کوین به لحاظ نوسان شدید قیمت آن دارای ریسک و خطر است و خطر و ریسک یکی از مصادیق غرر می باشد. پس معامله آن اشکال دارد.

پاسخ:

مراد از معلومیت عوضین شناخت تمام خصوصیات شیئی نیست چون ما نسبت به خیلی از چیزها شناخت همه جانبه نداریم مثلا خصوصیات و ماهیت پول اسکناس رایج امروز نیز از مواردی است که محل گفتگو بین دانشمندان است و در باره آن اختلاف دارند تا چه رسد به مردم عادی ولی همه می دانند که وسیله مبادله است که مورد قبول مردم می باشد و همین مقدار شناخت عرفی کافی است در صحت معامله.

البته مقدار شئی مورد معامله هم باید معلوم باشد و در مورد بیت کوین هم حقیقتش به عنوان وسیله مبادله و پول رمزی برای مردم قابل شناخت است و هیچ ابهامی در آن نیست و هم مقدارش در حین معامله دقیقا تعیین می گردد.

اما شناخت فرمولهای ریاضی که این پول بر اساس آن تولید می شود نیاز نیست چنانکه شناخت فرمول های ریاضی و محاسباتی که در مورد پول های الکترونیکی معمولی که در کارتهای بانکی الان در اختیار مردم است برای عموم مورد نیاز نمی باشد.

روشن است که هر دو نوع پول با رمز کار می کنند و هر دو بر اساس یک سلسله محاسبات ایجاد می شوند. تنها فرقی که دارند

اعتبار کننده یکی حکومت است و اعتبار کننده دیگری مردم است و در صحت اعتبار هیچ دلیلی بر اینکه باید اعتبار کننده حکومت باشد وجود ندارد.

بلکه دلیل بر عکس آن موجود است چون در روایات اهل بیت ع ضرب در هم توسط مردم به شرط تقابلی نبودن صریحا مجاز دانسته شده است.

کلینی با سند معتبر از محمد بن مسلم نقل می کند که وی گفت: «به امام صادق (علیه السلام) گفتم مردی که در هم تولید می کند و (لایه ای) از مس یا غیر مس بر آن می پوشاند سپس می فروشد؟ امام (علیه السلام) فرمود: اگر این را (لایه غیر نقره ای در هم را) به مردم بیان کند اشکال ندارد.» وسائل الشیعه، ج 18، ص: 188 باب 10 از ابواب الصرف حدیث 2.

اشکال و پاسخ آن:

ممکن است گفته شود که پول اعتباری با پول حقیقی مانند در هم و دینار فرق دارد جواز ضرب در هم توسط مردم دلیل بر جواز ضرب پول اعتباری توسط مردم نمی باشد.

ولی این سخن درست نیست برای اینکه یا آن ادله یاد شده شامل پول اعتباری می شود در این صورت اشکالی نیست یا این که شامل نمی شود و در آن صورت هم دلیلی بر منع نداریم و اصل جواز است. و اصولا اعتبارات به عقلاء بستگی دارد نه به حکومت.

و ثانیاً نیازی به اثبات پول بودن بیت کوین نداریم بلکه همین که چیزی از دیدگاه عقلا ذخیره ارزش باشد و به این جهت مالیت بر آن اعتبار شود کافی در صدق مال است و در نتیجه جواز خرید و فروش آن جائز خواهد بود چنانکه در چندین کشور جهان بیت کوین با این که به عنوان پول مورد پذیرش رسمی نشده است ولی به عنوان دارای مورد پذیرش رسمی است.

بنابر این حقیقت بیت کوین روشن است و هیچ نوع غرری از این ناحیه در مورد آن صدق نمی کند و همچنین مقدار آن و مقدار ثمن آن هم دقیقاً در معاملات تعیین می شود پس غرر و جهل به عوضین در آن صدق نمی کند.

اما این که گفته شد قیمت این پول نوسان شدید داشته پاسخش این است که:

اولاً: معیار در جهالت که موجب بطلان معامله می شود مشخص ننمودن قیمت آن در حین معامله است در حالی که در معامله بیت کوین قیمت در حین معامله دقیقاً مشخص می شود و قیمت بازاری آن هم مشخص است اما اینکه این قیمت افزایش یا کاهش پیدا خواهد کرد این به هیچ وجه به صحت معامله ضرری نمی زند.

و ثانیاً: این اشکال در مورد پول های اعتباری یعنی اسکناس های موجود (پولهای فیات) نیز صادق است پول کشور عراق در اواخر دوره رژیم بعثی افت شدید پیدا کرد و همچنین پول کشور ترکیه تا حدی سقوط کرده بود که مسئولین آن کشور شش صفر آن را یکباره حذف کردند.

دلار زیمبابوه در سال ۲۰۰۴ با حدود ۶۲۴ در صد کاهش ارزش روبرو شد و در سال ۲۰۰۶ این کاهش به ۱۷۳۰ درصد رسید یک سال بعد، تورم از مرز ۱۱ هزار درصد گذشت. همچنین پول شیلی کاهش ارزش شدیدی را در سالهای ۱۹۷۳ - ۱۹۷۲ تجربه کرده است در انتهای سال ۱۹۷۲ تورم به ۶۰۰ درصد رسید و یک سال بعد به ۱۲۰۰ درصد صعود کرد. و همچنین پول کشور ونزوئلا (بلیوار) طی چندماه نود در صد ارزش خود را از دست داد. و هکذا و لی اینها اصلاً موجب فتوا به غرری بودن معامله با آن پول ها نشده است. بلکه معلومیت قیمت پول در حین معامله کافی شمرده شده است

و نیز این نوسان قیمت در مورد سهام بازار بورس هم در دنیا و ایران کاملاً سابقه دارد. در یکسال اخیر سهام در ایران پس از ترقی حدود پانصد در صد در صد یکباره تا یکسوم یا یکچهارم از اصل سرمایه حتی بیشتر سقوط قیمت داشته ولی معامله سهام بورس به جهت عدم معلومیت عوضین و غرری و باطل نیست .

ثالثاً: در مجموع بیت کوین در مدت حدود دهسال که در رواج است رو به پیشرفت بوده بنابر این عقب گرد مقطعی آن موجب نادیده گرفته شدن رشد مثبت آن در طی دهسال داشته نمی شود.

شبهه سوم؛

ممکن است گفته شود که این معامله با این پول یک نوع قمار است چون ممکن است بعداً روشن شود که پوچ بوده است.

پاسخ:

قمار شمردن خرید و فروش بیت کوین با استناد به این که ممکن است پوچ باشد و پول پرداخته شده ما بازم نداشتن باشد سخنی علمی نیست.

چون اگر مراد از پوچ بودن این پول در زمان معامله است این ادعای بی پایه و ناشی از عدم شناخت می باشد چون قطعاً شخصی که بیت کوین معامله می کند در محیط دیجیتال صاحب رمز های خاصی می شود که منافی خاصی بر آن مترتب است و مورد رغبت و ما بازم دارد و اگر مراد این است که ممکن است بعداً در معرض نوسان قیمت قرار بگیرد و قیمت آن افت شدید پیدا کند پاسخ این شبهه از پاسخ شبهه قبلی روشن شد. در آنجا بیان شد که نوسان قیمت یک کالا باعث عدم مالیت آن و بطلان معامله با آن نمی شود.

و در هر حال استناد به این مطلب برای اثبات قمار بودن آن قطعاً درست نیست چون در قمار مساله برد و باخت مطرح است یعنی در حین انجام قمار ممکن است چیزی به دست آورد و ممکن است هیچ چیز به دست نیآورد و فقط آنچه دارد

ببازد ولی در خرید بیت کوین چنین مطلبی یقیناً صدق نمی کند چون در حین معامله قطعا به چیزی که ارزش مادی دارد و در بازار قابل عرضه است می رسد اما این که ممکن است بعدا این مال قیمت خودش را از دست بدهد این ربطی به مساله قمار ندارد.

علاوه بر این که برخی فقهاء مانند امام خمینی ره در صدق قمار بازی با آلات خاصه قمار را شرط می دانند و قطعا چنین چیزی در مورد خرید و فروش بیت کوین مطرح نیست.

شبهه چهارم؛

معامله با این پول ممکن است موجب تسلط کفار که بازار این پول دست آنهاست بر اقتصاد مسلمانان بشود و لذا حرام است.

پاسخ:

اولا: تشخیص در مورد این نوع عناوین ثانویه که مربوط به اقتصاد جامعه اسلامی است طبعا به دست حاکم مسلمین است و لذا تا زمانی که منعی در رابطه با آن صورت نگرفته تمسک به این عناوین که در آن اختلاف زیادی بین صاحب نظران هست و هیچ شاهی بر اثبات وابستگی آن به برنامه ریزان دشمن ندارد صحیح نیست.

ثانیا: منحصر نمودن سبد مالی ارزی کشور به دلار نیز خطرش قطعا کم نیست چنانکه تحریم پذیری دلار و امکان بلوکه کردن آن توسط دول استکباری و تحریم ناپذیری این نوع رمز ارزها و شاهد بر این مطلب می باشد پس با تنوع ارز های مورد استفاده مردم شکستن این انحصار به نفع مردم است.

ثالثا: بررسی تاریخچه ایجاد این نوع پول نشان می دهد اولین بار ایده و فکر این نوع پول ها توسط عده ای از دانشمندان که معروف به مبارزه با قدرتهای متمرکز جهانی بوده و دارای گرایشهای آزادی خواهانه هستند مطرح شده است لذا قضاوت در این زمینه آسان نیست.

البته اگر این شبهه در مورد یک نوع خاص از رمز ارز مطرح باشد به معنای شمول آن به صدها نوع جدید رمز ارزها که توسط منابع و کشورهای مختلف ساخته شده است نخواهد بود.

لذا بر مهندسان مسلمان است که با ساخت و عرضه رمز ارزهای جدید جایگزین «بیتکوین» و نظائر آن با ویژگی های برتر در جذب سرمایه های که به این بازار سرازیر شده و هر روز در حال توسعه و پیشرفت است، سهمی به نفع اسلام و مسلمانان داشته باشند.

رسا - آیا دلیلی بر حرمت معامله بیت کوین وجود دارد؟

در هر حال هیچ دلیل فقهی بر حرمت این معامله با این نوع پول ها وجود ندارد البته روشن است که معامله با آن باید در چهارچوب قوانین کشور صورت گیرد و روشن است که احتیاط در همه امور مستحسن است .

رسا - ممنون از اینکه وقتتان را در اختیار ما قرار دادید، خیلی توضیحات کامل و جامعی بود.